

International Scientific-Practice Conference **Focus on Autism in Inclusive Education**

8th-28th June 2020
online

Sytuacja ucznia z autyzmem w polskim systemie edukacji

Dr hab. Dorota Podgórska-Jachnik, prof. UŁ., prof. UKW

Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Sytuacja prawna osób z autyzmem:

- Jest wyznaczona sytuacją prawną osób z niepełnosprawnością w ogóle
- Aktualnie - przede wszystkim Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych
- Wymaga doprecyzowania i odpowiednich interpretacji jurydycznych w kwestii odpowiedzialności prawnej osób z autyzmem – tę lukę wypełniła w dużym stopniu książka Górskiego i Kmieciaka (2019), *Autyzm a prawo*
- Książka podejmuje wiele istotnych kwestii dotyczących odpowiedzialności (także karnej), świadomości czynów popełnianych przez osoby z autyzmem, ale także kwestii prawa cywilnego, problemów ochrony zdrowia psychicznego tych osób, ich dyskryminacji, wykluczenia, wiktymizacji
- Rozdział ciekawy dla pedagogów: *Karnoprawna ochrona nauczycieli przedszkoli specjalnych* (Książka nie zawiera opisu ram prawnych do działań wspierających, w tym edukacyjnych)

Polska Karta Praw Osób z Autyzmem (2013)

- Karta obejmuje 19 praw - deklaratywnych zapisów, które dotyczą różnych aspektów/obszarów życia osób z autyzmem, akcentując mocno prawo do autonomii i ochrony przed dyskryminacją
- Z punktu widzenia edukacyjnego szczególnie istotne są trzy punkty, podkreślające prawa osób z autyzmem do:
 - 1) *adekwatnej, bezstronnej, dokładnej i przeprowadzonej w możliwie najwcześniejszym okresie życia diagnozy i opinii medycznej, pedagogicznej, psychologicznej i logopedycznej*
 - 2) *łatwo dostępnej, bezpłatnej i adekwatnej edukacji, dostosowanej do możliwości i potrzeb ucznia z autyzmem i pozwalającej na pełnienie ról społecznych, w tym szczególnie ról zawodowych*
 - 3) *odpowiedniego kształcenia i przygotowania zawodowego oraz zatrudnienia, wykształcenia i szkolenia zawodowego wykluczającego dyskryminację i stereotypy, uwzględniających indywidualne zdolności, możliwości i prawo wyboru zainteresowanej osoby*

W ocenie organizacji pozarządowych wspierających osoby z ASD:

„Dziś sytuacja dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych z autyzmem jest w Polsce dramatycznie zła” A. Rymśa, A. Czajkowski (<http://www.autyzm.zgora.pl/pl/id.10004>)

Autorzy wskazują szczególnie na złą sytuację w zakresie:

1. diagnozy i terapii
2. edukacji
3. sytuacji na rynku pracy

Przy tym różnego rodzaju mechanizmy deprecjacji i wykluczenia osób z ASD nie muszą mieć jawnie dyskryminującego charakteru, lecz wpisywać się w pewne ukryte postawy specjalistów i programy działań rehabilitacyjnych, przyjmując często postać przemocy symbolicznej (Buława-Halasz 2017).

Główne problemy dotyczące dzieci i młodzieży:

A. Rymśza, A. Czajkowski (<http://www.autyzm.zgora.pl/pl/id.10004>)

- **w zakresie diagnozy i terapii:** brak diagnozy lub diagnoza nieprawidłowa ze względu na niski stopień wiedzy o autyzmie - tak w społeczeństwie, jak i wśród lekarzy; późna diagnoza – z długim okresem oczekiwania na specjalistę i w średnim wieku ok. 4,5 rż. (znacznie później, niż rekomendowany wiek podjęcia działań interwencyjnych); brak terapii nawet u co drugiego dziecka z już rozpoznanym autyzmem, po długim, nawet przeszło rocznym okresie oczekiwania na terapię; duża odległość od placówki specjalistycznej - średnio 92 km
- **w zakresie edukacji:** brak programów edukacyjnych dostosowanych do specyficznych potrzeb osób z autyzmem, brak wykwalifikowanych kadr; brak liceów integracyjnych nieprzygotowanie liceów ogólnodostępne do przyjmowania uczniów z autyzmem); różnego rodzaju bariery społeczne i organizacyjne (np. transport na poziomie gmin, niechęć szkół do przyjmowania uczniów z autyzmem, pomimo istniejących zapisów prawa)

OSA (2016)

Ogólnopolski Spis Osób z Autyzmem

- Mimo takich intencji, nie obejmuje całej populacji, tylko próbę, do której udało się – z dużymi trudnościami - dotrzeć (129 osób z autyzmem, 360 rodziców osób z autyzmem – dwa źródła informacji)
- Dość wszechstronnie zaplanowane ankiety rzucają pewne światło na kilka obszarów funkcjonowania tych osób (dzieci i dorosłych): zdrowie, **edukacja**, relacje społeczne, zainteresowania i spędzanie czasu wolnego, umiejętności, pomoc terapeutyczna i wolontaryjna, praca i pomoc społeczna (całość dostępna w internecie:

http://www.spisautyzmu.pl/index_files/raport_OSA.pdf

OSA (2016) – wyniki badań:

- Z relacji badanych - **ogólnie pozytywna ocena szkoły**, zwłaszcza udział w lekcjach i kontakt z nauczycielami
- Większość uczniów – pozytywna ocena własnych osiągnięć, wysoka samoocena wyników szkolnych
- **Obszar niżej oceniany - kontakt z kolegami i udział w lekcjach wychowania fizycznego** (trudności społeczne i ruchowe)
- Większość doświadczyła nękania ze strony innych uczniów - 90% (wg rodziców 73%) w ostatnim roku przynajmniej jedna jego forma (66% uczniów z grupy kontrolnej) - najczęściej wyśmiewanie się, przezywanie lub unikanie kontaktu. Ponadto jedna czwarta była ofiarą przemocy fizycznej – **w świetle badania uczniowie z autyzmem są od 1,5 do 2 razy bardziej narażeni na nękanie w szkole**
- Jedna trzecia (33%) twierdziła, że była regularnie nakłaniana do zrobienia lub powiedzenia czegoś nieodpowiedniego - otwarte zmuszanie czy manipulowanie drugą osobą, by narażała się na pośmiewisko lub karę
- Cztery razy więcej uczniów z autyzmem nie bierze udziału w żadnych wydarzeniach organizowanych przez szkołę; w szkołach specjalnych – większy stopień uczestnictwa

OSA (2016) – wyniki badań:

Wsparcie na terenie szkoły:

- Blisko 89% uczniów z autyzmem w chwili badania miało aktualne orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego
- Prawie połowa (49%) korzystała ze wsparcia nauczyciela wspomagającego - większość (87%) osób uczęszczających do klas integracyjnych, mniej niż połowa (44%) w szkołach specjalnych i około (21%) w klasach ogólnodostępnych
- Około jedna piąta (21%) korzystała z pomocy indywidualnego asystenta lub terapeuty - cienia. Najczęściej w szkołach specjalnych (27%), rzadziej klas integracyjnych (22%) i ogólnodostępnych (13%)
- Prawie jedna czwarta uczniów (23%) korzystała w chwili badania z nauczania indywidualnego, niezależnie od typu szkoły, do której uczęszczali, choć niektórzy realizowali tylko część programu w trybie indywidualnym

Uwaga: od roku 2017/2018 likwidacja nauczania indywidualnego w szkole (choć uczeń może mieć w szkole niektóre indywidualnie lub w grupie do pięciu uczniów); ponadto trzeba zaznaczyć, że użyte w raporcie określenia „nauczyciel wspomagający” czy „nauczyciel cień” – nie istnieją w prawie oświatowym

Uczniowie z ASD w badaniach szans edukacyjnych uczniów z niepełnosprawnością w opinii nauczycieli*:

- Nauczyciele oceniają szanse edukacyjne dzieci / uczniów z ASD raczej powściągliwie - nawet w przypadku zespołu Aspergera oceniane są one najczęściej niżej niż w szanse uczniów z niepełnosprawnością intelektualną
- Ocena szans wzrasta nieco w starszych klasach szkoły podstawowej, ale potem znowu się obniża
- Wśród 12 kategorii niepełnosprawności **szanse uczniów z ASD w edukacji włączającej** ocenili nauczyciele:
 - 1) przedszkoli i szkół ogólnodostępnych: na 7. miejscu z Zespołem Aspergera, na 11. z autyzmem
 - 2) przedszkoli i szkół integracyjnych: na 6. miejscu z Zespołem Aspergera, na 8. z autyzmem
 - 3) przedszkoli i szkół specjalnych: na 5. miejscu z Zespołem Aspergera, na 11. z autyzmem

Trudno mówić, o wierze w możliwości tych uczniów...

* I. Chrzanowska (2020), *Nauczyciele - o szansach i barierach edukacji włączającej*, PWN

Co faktycznie obecnie może dać uczniowi z ASD Polska szkoła?

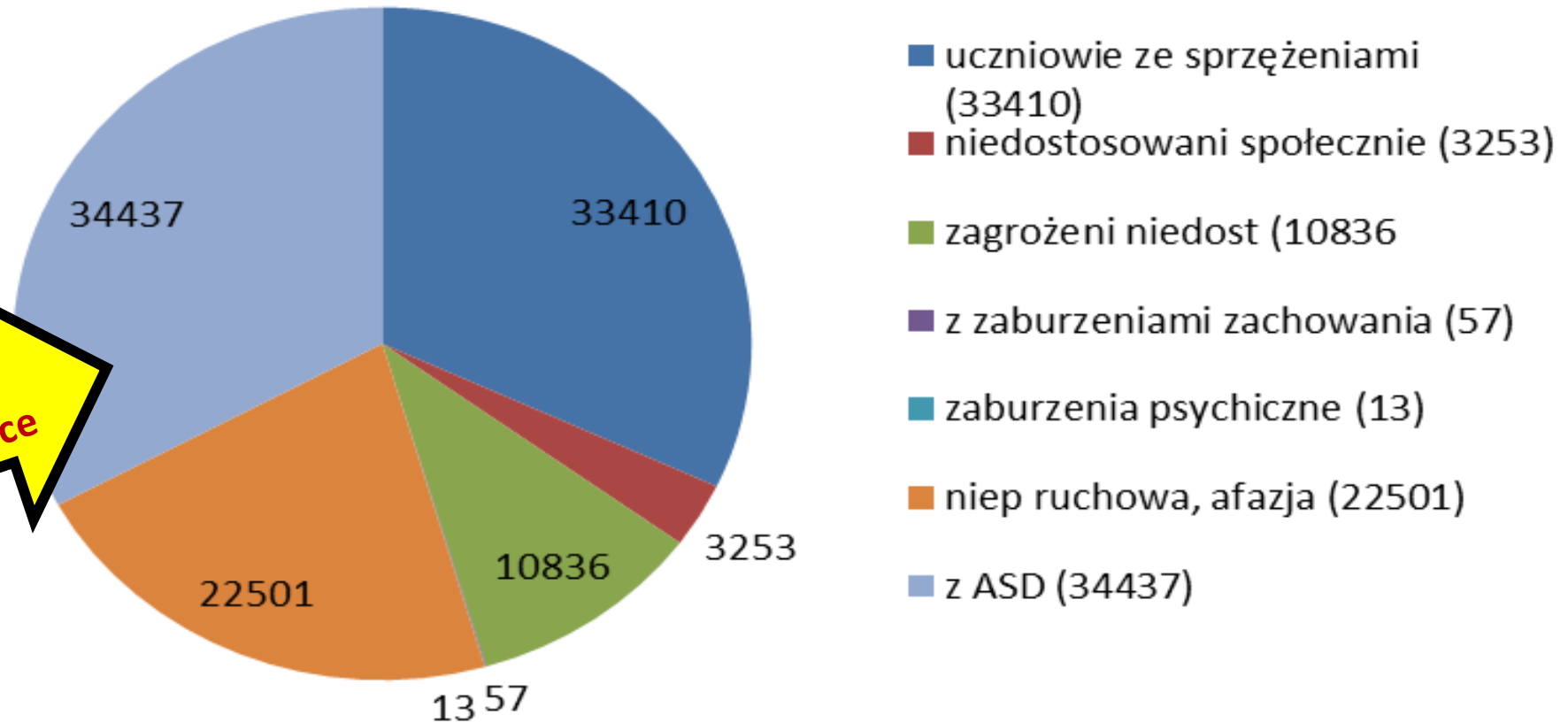
Sytuacja formalno-prawna ucznia z autyzmem

Sytuacja formalno-prawna ucznia z ASD w polskiej szkole:

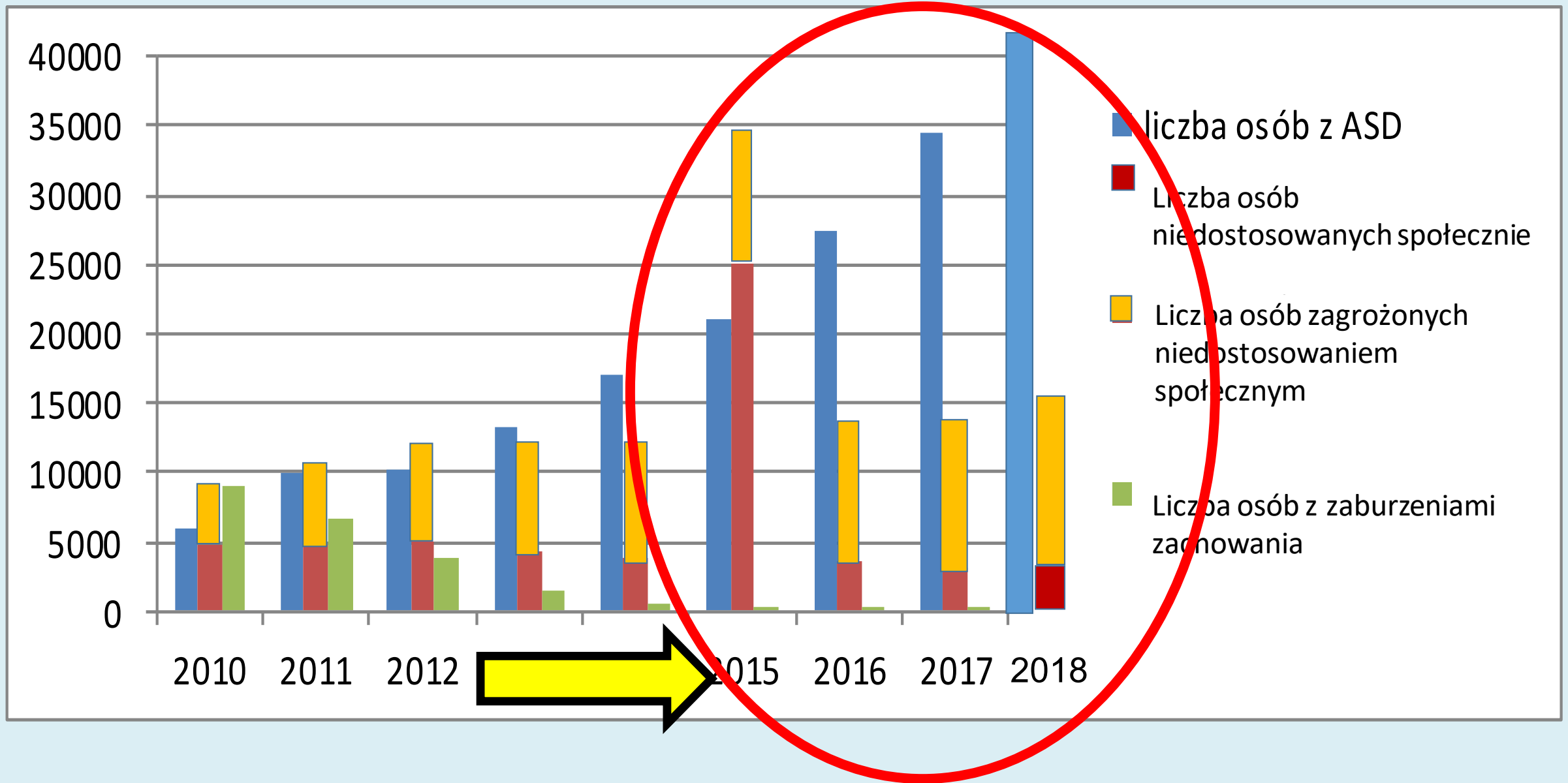
- Wyznaczona jest założeńmi pomocy dla uczniów z niepełnosprawnością (autyzm jako niepełnosprawność)
- Wynika z założeń pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla wszystkich uczniów (autyzm jak źródło specjalnych potrzeb edukacyjnych)

Statystyki SIO wrzesień 2017 r.

**Uczniowie z ASD
0,7% uczniów w Polsce**

Uczniowie z autyzmem i innymi SPE, których obraz funkcjonalny może być zbliżony do obrazu ASD
(SIO, 2017, za: M. Charbicka 2018)

Wzrost liczby osób z orzeczeniem o potrzebie kształcenia z uwagi na ASD (SIO)
 Wyraźny efekt wprowadzenia dodatkowego „obowiązkowego”
 wsparcia nauczyciela dla dzieci z ASD w szkołach ogólnodostępnych

Akty podstawowe, którym poporządkowany jest system oświaty w zakresie wspomagania ucznia ze SPE / w tym także z autyzmem:

- USTAWA z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty
- USTAWA z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe

Ale także korzysta się:

- Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych
 - Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej
- ...i innych

Kluczowe Rozporządzenia (te są najważniejsze):

- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 7 września 2017 r. w sprawie **orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające** działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ z dnia 1 lutego 2002 r. w sprawie **kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia**
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie **warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki** dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie **zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej** w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym

§ 2. 1. – wymienia szczegółowo przedszkola, szkoły i placówki, w których może być realizowane kształcenie, wychowanie i opieka dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych

Wynika z tego, że dzieci / uczniowie ci mogą realizować kształcenie specjalne w placówkach **specjalnych, integracyjnych lub ogólnodostępnych, w ramach edukacji włączającej**

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego mogą uzyskać uczniowie zwani niepełnosprawnymi:

- ▶ Niestyszący
- ▶ Słabostyszący
- ▶ Niewidomi
- ▶ Słabowidzący
- ▶ Z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją
- ▶ Z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
- ▶ Z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym
- ▶ **Z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera**
- ▶ **Z niepełnosprawnościami sprzężonymi**

Obecnie:
z niepełnosprawnością
intelektualną

Potrzeba objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną w przedszkolu, szkole i placówce wynika w szczególności:

- 1) z niepełnosprawności
- 2) z niedostosowania społecznego
- 3) z zagrożenia niedostosowaniem społecznym
- 4) Z zaburzeń zachowania lub emocji
- 5) ze szczególnych uzdolnień
- 6) ze specyficznych trudności w uczeniu się
- 7) z deficytów kompetencji i zaburzeń sprawności językowych
- 8) z choroby przewlekłej
- 9) z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych
- 10) z niepowodzeń edukacyjnych;
- 11) z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi;
- 12) z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego

Co wynika z uznania u ucznia z ASD:

- **specjalnych potrzeb edukacyjnych** – zajęcia specjalistyczne: logopedyczne, zajęcia podnoszące kompetencje społeczno-emocjonalne, inne terapeutyczne
- **potrzeby kształcenia specjalnego** (uczeń orzeczeniem o pks): IPET, WOPFU, rewalidacja indywidualna, dostosowanie egzaminów, dostosowanie wymagań edukacyjnych i kryteriów oceniania + pomoc psychologiczno-pedagogiczna (poprzedni punkt)
- w przypadku **niepełnosprawności sprzężonej** – najwyższe „przeliczniki” subwencji oświatowej na ucznia (wskaźnik dla autyzmu taki sam), mniejsze zespoły (dla autyzmu tak samo) - ale większa liczba godzin rewalidacji
- **uznania niepełnosprawności** (uczeń z orzeczeniem o niepełnosprawności – orzecznictwo MPPiPS): świadczenia materialne i niematerialne z pomocy społecznej, w tym dla uczniów z autyzmem możliwe specjalistyczne usługi opiekuńcze – SUO (często pomoc w odrabianiu lekcji, choć także mogą być zajęcia terapeutyczne w domu lub szkole)

Uwaga: orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ≠ orzeczenie o niepełnosprawności
(podwójne orzecznictwo)

Szkoła (bez względu na to, jaką wybiorą rodzice dziecka) musi zapewnić uczniowi z ASD:

- 1) realizację **WSZYSTKICH** zaleceń zawartych w orzeczeniu o **potrzebie kształcenia specjalnego**
- 2) **warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne**, odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne dzieci lub uczniów
- 3) **zajęcia specjalistyczne**
- 4) inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne dzieci lub uczniów, **w szczególności zajęcia rewalidacyjne**
- 5) **integrację dzieci lub uczniów ze środowiskiem rówieśniczym**, w tym z dziećmi lub uczniami pełnosprawnymi
- 6) **przygotowanie uczniów do samodzielności w życiu dorosłym**
...ponadto **opiekę zdrowotną** (profilaktyczną, stomatologiczną i promocję zdrowia)

Zajęcia indywidualne dla ucznia z ASD:

- Zajęcia rewalidacyjne (min. 2 godz./tyg.) nie wykluczają zajęć specjalistycznych (też min. 2 godz./tyg.)
- Czasem rodzice muszą się dodatkowo wystąpić o zajęcia specjalistyczne (dość powszechne niedomaganie systemu)
- Godzina zajęć specjalistycznych to 45 minut, rewalidacyjnych 60 minut, czyli minimalny wymiar tygodniowy to 90 minut zajęć specjalistycznych, 120 minut rewalidacyjnych
- Zajęcia specjalistyczne i rewalidacyjne można podzielić na więcej krótszych, np. specjalistyczne 3x30 min. lub rewalidacyjne 4x30 min.
- Zajęcia specjalistyczne mogą odbywać się w małych grupach limitowanych przepisami (np. logopedyczne – 4 dzieci)

Zdarzają się też rezygnacje rodzica z dodatkowych zajęć (należy sprawdzić przyczyny i pobrać oświadczenie na piśmie;

Kiedy dodatkowy nauczyciel?

W grupie / klasie integracyjnej: nauczyciel posiadający kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania kształcenia integracyjnego (wszystkie etapy)

W edukacji włączającej: (w przedszkolach ogólnodostępnych, innych formach wychowania przedszkolnego i szkołach ogólnodostępnych):

- 1) nauczyciel posiadający kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych lub specjalista lub
- 2) pomoc nauczyciela

Uwaga: obecnie nie ma już asystenta nauczyciela, którym był nauczyciel niebędący pedagogiem specjalnym

Kiedy dodatkowy nauczyciel?

W przypadku dzieci posiadających orzeczenie o pks:

- ze względu na autyzm (w tym zespół Aspergera) lub niepełnosprawności sprzężone – **obligatoryjnie**
- z innych powodów – za zgodą organu prowadzącego

W przedszkolach, szkołach, placówkach specjalnych w klasach I-IV – w określonych niepełnosprawnościach i za zgodą organu prowadzącego – **pomoc nauczyciela**

W przedszkolach i szkołach: specjalnych, integracyjnych, ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi lub integracyjnymi oraz **w przypadkach innych niepełnosprawności niż określone w ust. 4, dla uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawność, za zgodą organu prowadzącego, można zatrudnić dodatkowo pomoc nauczyciela**

Zakres dostosowań egzaminacyjnych

Egzamin 8-klasisty 2019

Uprawnieni do dostosowania	Sposoby dostosowania
<p>VII. Uczniowie z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera (na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego)</p>	<p>1. Arkusz dostosowany do dysfunkcji, który uwzględnia przedłużenie czasu.</p> <p><i>Czas pracy zapisany na stronie tytułowej arkusza jest obowiązujący (nie wymaga przedłużenia) – por. Tabela 2. i 3.</i></p> <p><i>Do arkuszy z języków obcych nowożytnych dołączona jest płyta CD z dostosowanym nagraniem, tj. z wydłużonymi przerwami na zapoznanie się z zadaniami sprawdzającymi rozumienie ze słuchu i ich wykonanie.</i></p>
	<p>2. Zaznaczanie odpowiedzi do zadań zamkniętych w zeszycie zadań egzaminacyjnych, bez przenoszenia ich na kartę odpowiedzi.</p>
	<p>3. Korzystanie z pomocy nauczyciela wspomagającego przy odczytywaniu poleceń i tekstów oraz przy zapisywaniu odpowiedzi zdającego (możliwe tylko wtedy, gdy w toku edukacji uczeń został wdrożony do takiej współpracy z nauczycielem).</p> <p><i>Arkusz dla nauczyciela wspomagającego musi być zamówiony w porozumieniu z dyrektorem właściwej komisji egzaminacyjnej do 30 listopada 2018 r.</i></p>
	<p>4. Zapisywanie odpowiedzi do zadań na komputerze (możliwe wtedy, gdy głębokość zaburzenia grafii uniemożliwia odczytanie pracy egzaminacyjnej LUB gdy zdający posługuje się alternatywnymi i wspomagającymi metodami komunikacji).</p>
	<p>5. Obecność w sali osoby niezbędnej do uzyskania właściwego kontaktu ze zdającym oraz/lub pomocy w obsłudze specjalistycznego sprzętu i środków dydaktycznych (osoba ta może być członkiem zespołu nadzorującego).</p>
	<p>6. Dostosowanie miejsca pracy do dysfunkcji ucznia.</p>

Zindywidualizowana ścieżki kształcenia

- dla uczniów, którym stan zdrowia umożliwia uczęszczanie do szkoły, ale powoduje trudności w funkcjonowaniu w danej placówce (bez orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego) - mogą mieć także organizowane indywidualnie część zajęć edukacyjnych
- Uczeń z autyzmem – tylko jeśli nie ma orzeczenie o pks!

Rewalidacja indywidualna

- Przepisy nie precyzują pojęcia rewalidacji i nie określają, czym ona się różni od pomocy psychologiczno-pedagogicznej
- **Rewalidacją określa się te formy wsparcia, które nie są pomocą psychologiczno-pedagogiczną**
- Zajęcia o znaczeniu rewalidacyjnym dla jednego dziecka nie będą takie dla innego!
- Dla dziecka z autyzmem ważnym elementem rewalidacji są TUS-y – treningi Umiejętności Społecznych

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny:

Najogólniej IPET określa:

- Działania dostosowawcze
- Strategia pracy z uczniem ukierunkowania na jego rewalidację
- Nie jest programem nauczania!
- Nie podważa ram obowiązującej podstawy programowej!

Tworzony na podstawie zaleceń z orzeczenia oraz WOPFU (ocena dokonywana min. dwukrotnie w ciągu roku)

Uwaga: nie ma jednego obowiązującego wzoru IPET! Rozporządzenie określa tylko jego zawartość merytoryczną. IPET może mieć np. postać tabeli lub nie.

Uwagi końcowe

- Przedstawiono kontekst prawa (Karta Osób z Autyzmem) i prawa oświatowego oraz najważniejsze rozwiązania i dostosowania w polskiej szkole
- Wyzwaniem są obecnie klasy starsze / szkoły ponadpodstawowe, gdyż tam dotarła pierwsza fala uczniów kształcących się w edukacji włączającej – tu brak doświadczeń
- W zakresie wspomaganie ucznia z ASD nastąpiły duże zmiany – przede wszystkim świadomościowe, co nie znaczy, że wszystkie problemy zostały rozwiązane
- Niektóre problemy mają inne pozaszkolne uwarunkowania (np. późna diagnoza, o której wspominają przedstawiciele organizacji działających na rzecz osób z ASD)
- Szkoła jest ważnym miejscem i etapem w rewalidacji uczniów z ASD i ich przygotowaniu do życia
- Przepisy prawa oświatowego tworzą przestrzeń do pozytywnych działań wspierających, jednak należy jeszcze podnieść jakość tych działań – no i może bardziej uwierzyć w szanse edukacyjne uczniów z autyzmem